

עיונים נוספים

א. עיין בסוף דברי רמב"ן (בראשית יט, ח): ואחר המעשה נתחרטו וכו' — כי הכירו טעותם ועונשם. משמע מדבריו שנתחרטו גם על מיעוט כבוד שמים שבפסל מיכה, ולא רק על מלחמת האחים. ואם כן נשאלת השאלה, מדוע לא ביערו אז את הפסל? ראה לעיל בפרשת פסל מיכה, ששאלנו אותה שאלה, ונסיון ההסבר שם.

ב. עיין אסתר רבה פ"ז, יא: בעשרים ושלוש ב' (בשבת) נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה ועל צלם מיכה, וקיבוץ זה נחשב שם זכות לישראל. מדברי המדרש לא ברור לאיזה התקבצות הכוונה — אם לראשונה במצפה, אחרי שמעם על מעשה הנבלה (כ, א-ב), אם לשנייה, לקראת המלחמה בגבעה (כ, יא), אם לשלישית בבית-אל, אחרי שתי המפללות (כ, כו), או אם לרביעית בבית-אל, אחרי המלחמה (כא, ב). מכל מקום משתמע מהמדרש, שבהתקבצות זו התחרטו גם על תוצאות מעשה הפילגש בגבעה וגם על המנעותם ממחאה בענין פסל מיכה, כדברי רמב"ן, והוא הביא שם את הפסוקים מההתקבצות הרביעית. וראה גם פרקי דר"א פל"ח. וראה שם ב"פה ענף", המעלה ג"כ את השאלה, מדוע איפוא לא ביערו את הפסל?

ג. עיין תוספות גיטין ו ע"ב, ד"ה שלוש עבירות, דיום פילגש בגבעה שבת היה. ועיי"ש ח"א למהרש"א. דבריו אינם מובנים: ממה נפשך, אם מעשה הפילגש עצמו היה בשבת, מה הוא שואל "מאי חילול שבת איכא?" והרי האיש חילל את השבת, שהלך לביתו בבוקר, והוא יותר מתחום שבת דאורייתא, ועוד ניתח אותה מיד לנתחיה, וגם עבר על "מחמר", שלקח את הגופה על החמור. אלא שיקשה על זה, שהאיש הזקן חזר מעבודתו בשדה אחרי שקיעת החמה, ואדם כשר היה, כדלעיל.

ואם שוב נאמר שיום המלחמה היה בשבת, כמסקנתו של מהרש"א, מאי חילול שבת איכא, אם מותר להלחם, כדבריו? ואולי מניעת עונג שבת במלחמה נקראת גם כן חילול שבת, ועיי' מהרש"א ע"ז כה ע"א ד"ה וכמה, בתירוץ השני בענין מלחמת גבעון ויריחו בשבת.

ועוד יקשה, מאי מלחמת מצוה איכא במלחמה זו. אפילו ביצוע מיתת ב"ד אסורה בשבת, וכל שכן מלחמת הענשה זו?

ד. עיין פירושו של ר"י אברבנאל לכל הפרשה. הוא חולק לאורך כל הפרשה על רמב"ן בענין ההשוואה לסדום, וכן בענין הענישה ליושבי הגבעה ולבני בנימין.
ועיין גם פירושו של מלבי"ם, ההולך בדרכו של רמב"ן, ומוסיף עליו.

ויתיצבו פנות כל העם בקהל עם האלקים

בשארית כוחותיה הגיעה הפילגש לפנות בוקר לביתו של המארח, אך הם לא עמדו לה עוד, אפילו לדפוק על הדלת ולבקש להכנס. היא שכבה מחוסרת אונים ליד הפתח, ואין מי שיצילנה. "ונתקרה בפתח עד האור, ומתה שם" (רמב"ן). והיה זה בהרי בנימין, בימי הקור בחודש שבט (אס"ר פ"ז, י"א).

בעלה לא חשש למאומה — ויקם אדניה בבקר, ויפתח דלתות הבית, ויצא ללכת לדרכו. והנה — המלה "הנה" באה בדרך כלל להצביע על אירוע שלא ציפו לו כלל — האשה פילגשו נפלת פתח הבית, וידיה על הסף (יט, כז). נראה, שלא ציפה לה כלל במקום הזה. אולי סבר שהיא תחכה לו במקום אחר, או אולי סבר שאינה רוצה עוד ללכת אתו.

עדיין אין האיש שם לב למצבה: ויאמר אליה, קומי ונלכה! — ואין ענה ... (כח). אולי חשב שרק נתעלפה מרוב חולשה, ולא רצה להתעכב עוד בעיר של פושעים, כי חשש שבני הבליעל יחזרו על דרישתם מאמש.

ויקחה על החמור, ויקם האיש, וילך למקמו. ויבא אל ביתו, ויקח את המאכלת, ויחזק בפילגשו, וינתחה לעצמיה, לשנים עשר נתחים, וישלחה בכל גבול ישראל (כח-כט).

אין הנביא מוסר לנו דבר על מותה של הפילגש. הדבר מובן מאליו. וכן אין הנביא מוסר לנו, מתי עמד האיש על מצבה האמיתי, ומסתבר שהבחין בו כאשר העמיסה על חמורו, וראה שאין עוד דרך להצילה. הנביא גם מדלג על ההתרגשות והתדהמה שאחזוהו בראותו את תוצאות מעשה הנבלה. לא נאמר "ויחר אפו" או "ולא יכול עוד להתאפק" או "ויאמר בלבו, איכה נעשתה הנבלה הזאת, אקומה נא ואנקמה בהם" וכדומה. הוא מגיע לביתו, ובקור רוח ובמחשבה תחילה עושה מעשה מדהים, כדי לעורר את כל קהל עדת ישראל משלוותם. לא גורלה האישי של פילגשו, ולא צערו על מותה, הם המפעילים אותו, אלא התבוננותו על התדרדרותה האיומה של עיר בישראל. כי כך הוא מסביר לאסיפת "קהל עם האלקים": ואחז בפילגשי, ואנתחה, ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל, כי עשו זימה ונבלה בישראל (כ, ו).

האיש-הלוי רואה חובה לעצמו לפרסם את דבר הנבלה. אסור לשתוק! את הפירצה הנוראה הזאת בקדושת "קהל עם האלקים" יש

לסתום מיד בהתגלותה. והוא בוחר במעשה מזעזע ומחריד כל נפש מישראל²³.

ואמנם, מעשהו עשה רושם עצום על כל ישראל: והיה כל הראה, ואמר: לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים — כלומר, מאז היה ישראל לעם — עד היום הזה. שימו לכם (ת"י: לבכם) עליה (= על הרעה), עצו ודברו! ויצאו כל בני ישראל, ותקהל העדה כאיש אחד, למדן ועד באר שבע וארץ הגלעד, אל ה' המצפה. ויתיצבו פנות כל העם (ת"י: ראשיהם), כל שבטי ישראל, בקהל עם האלקים, ארבע מאות אלף איש רגלי שלף חרב (יט, ל - כ, ב).

תחושת אחריות ואחדות דעים אופפת את קהל עם האלקים. אין עוד יכולת לשבת כל אחד ספונים איש בביתו ובשבטו, מדן ועד באר שבע ובעבר הירדן²⁴. נבלה וזימה נעשו בישראל, ואין עוד לעבור על פשע. כל ישראל ערבים זה בזה, והנגע נראה בקירות הבית. אין להשלים עוד עם "איש הישר בעיניו יעשה". "כל בני ישראל", "העדה", "פנות כל העם", "כל שבטי ישראל" — כנסת ישראל מאוחדת — "כאיש אחד" — בהסכמתם לברר ולהעניש את הרשעים, ובראשם "העדה", בית הדין הגדול וכל ראשי העם. אכן — קהל עם האלקים²⁵.

רק משבט אחד לא באו: וישמעו בני בנימין כי עלו בני ישראל המצפה (כ, ג). הנביא כתב פסוק זה בין התאספותם של כל שבטי ישראל לבין תחילת החקירה על מעשה הנבלה, כלומר, בשבט בנימין שמעו שיושבים שם למשפט על אחיהם בני הגבעה, ואילו היו באים גם הם, היו יכולים להשתתף בבירור ובחקירה, להעלות

23. וראה בפירוש מלבי"ם את הביסוס הרעיוני לנתיחה לשנים עשר נתחים בערבות כלל ישראל ובחיקונה. ועיין ב"אגרות משה" להגר"מ פיינשטיין זצ"ל (יור"ד ח"ב, סי' קנ בסוף התשובה), הדן בענין השהיית קבורתה ובזיון המת בניתוחו אותה לעצמיה. לאחר שהוכיח שם שהאיש אדם כשר היה, הוא מסיק שהיה מותר, מפני שהוא למיגדר מילתא, ועשה זה לעורר ולעשות רושם על כל ישראל, שיעשו דין לאנשי הבליעל והמסייעים אותם, וגם שלא יארע עוד דבר כזה. ואכמ"ל ועיי"ש.

24. ראוי לשים לב: אפילו מדן באו, מאותו מקום שבו הוקם זה מקרוב פסל מיכה.

25. על מקום ההתאספות במצפה, עיין רד"ק יהושע יא, ג; שופטים יא, יא. ועיי"ש פרש"י: לפני ה' במצפה — למקום שנאספו כולם, שהשכינה שורה על רוב ציבור. וכן רד"ק כאן. ואולי הכוונה לעיר מצפה שכנחלת בנימין. ראה יהושע יח, כו.

את טיעוניהם על זכותם שבית הדין של השבט ידון את עושי הרשעה, ואולי אף למנוע את האסון של מלחמת האחים.

הנה כולכם בני ישראל!

אוצר החכמה

ויאמרו בני ישראל: דברו, איכה נהיתה הרעה הזאת? (כ, ג). הם יודעים כבר מה היתה הרעה, אבל לפני שגוזרים את הדין יש לחקור ולברר, לגבות עדות ולהעמידה על אמיתותה ונכונותה. ויאמר האיש הלוי, **איש האשה הנרצחה**, ויאמר: הגבעתה אשר לבנימן באתי אני ופילגשי ללון (כ, ד). ודוק: הנביא קובע בכתוב שהאשה נרצחה. משמע, שהיא מתה כתוצאה מעינויה. ואף על פי כן כותב רמב"ן:

ודבר ברור הוא, שלא היו חייבים מיתה בדין תורה, שלא עשו מעשה זולתי עינוי הפילגש הזונה, ולא נתכוונו למיתה שלה, וגם לא מתה בידם, וישלחוה מאתם כעלות השחר, והלכה מאתם לבית אדוניה, ואחר כך מתה. אולי נחלשה מרוב הביאות, ונתקררה בפתח עד האור, ומתה שם.

(רמב"ן בראשית יט, ח)

הרי אומר, שהיא אכן נרצחה, חייה נלקחו ממנה באלימות, אך לא היה זה רצח שחייבים עליו מיתה²⁶.

ויקמו עלי בעלי הגבעה (רמב"ן: שרים ותקיפים בעיר), ויסבו עלי את הבית לילה, אותי דמו להרג (ראה מ"ד), ואת פילגשי ענו, ותמת (כ, ה). בסיפור הדברים אין חידוש, כבר ידענו כל זה מסיפור הנביא. אדרבא, האיש אינו מאריך בכמה מן העובדות: שאין מאסף אותו

26. אולי ניתן לומר, שהמעשה דומה לדברי רבא (סנהדרין עז ע"א): סוף צינה לבא (מי שכפת אדם במקום שלבסוף ימות מהקור), פטור. ופרש"י: גרמא הוא, ואין דינו מסור לבית דין, אלא לשמים. וראה רמב"ם (הל' רוצח ושמירת נפש פ"ג ה"י). המביא הלכה זו, ומסיים: "ואין ממיתין אותו, והרי הוא רוצח, ודורש דמים דורש ממנו דם". והרי מה שהחלישוה ושלחוה לנפשה בעלות השחר בימי שבט הקרים הוא אולי כעין כפתו במקום שסוף צינה לבוא, כי הם גרמו לה שלא תוכל להציל עצמה מן הקור. (ועיין תוס' גיטין ע"ב, ד"ה חיישינן, דהא דחשש "שמא רוח בלבלתו" את הנרצח, שלא מת מיד, פוטר את הרוצח, לא נאמר אלא לגבי שוגג ועונש גלות. וכן בכ"מ ה' רוצח וש"נ פ"ה ה"ב.) ומלבד זאת היו פטורים ממיתה מדין רוצח, משום "הכוהו עשרה בני אדם" (סנהדרין עז ע"א), וגם משום שלא נתכוונו להמיתה כנ"ל. מכל מקום, הכתוב קראה האשה "הנרצחה".

פילגש בגבעה / שפט

הביתה מלכד האיש הזקן מהר אפרים, שבעל הבית הציע לרשעים את בתו ואת הפילגש והם לא אבו לשמוע לו, ושהתעללו בפילגש כל הלילה עד הבוקר. פרטים אלו אינם חשובים לעומת הנבלה. גם על מזימתם השפלה "ונדענו" הוא רק רומז במלים "ויסכו עלי את הבית". עיקר כוונתו לא היתה בסיפור פרטי המעשה, כי מה שהיה — היה, ולא ניתן עוד לתיקון, אלא כוונתו היתה להגיע להסבר מעשהו המחריד, ניתוח פילגשו, לשם התעוררות והתפעלות, לגידור פרצות בית ישראל: ואחז בפילגשי ואנתחה, ואשלחה בכל שדה נחלת ישראל, כי עשו זמה ונבלה בישראל. הנה כלכם בני ישראל — הבו לכם דבר ועצה הלם! (כ, ו-ז).

הנה כולכם בני ישראל! "הלא כולכם עם קדוש, ורע עליכם המעשה. לזאת הבו לכם דבר עצה, כי הדבר נוגע לכם ככלל" (מצודת דוד). אמנם כן, בימים ההם אין מלך בישראל לגדור פרצות עמו ולייסר הרשעים, ואיש הישר בעיניו יעשה ללא התערבות שלטון מרכזי. אך עתה נפל דבר בישראל, הנוגע לקדושת בית ישראל כולו, ובמקרה כזה רק האחדות והיחד שבטי ישראל — תחת הנהגת גדולי הדור וראשי העם — יגדרו את הפרצה ויענישו את עושי הנבלה.

מה יכלו לעשות? בני הבליעל לא היו חייבים מיתה. מכח איזו הלכה יכלו להענישם?

מפני שהיו (בעלי הגבעה) חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום, ראו השבטים לעשות סייג לתורה, שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל, כמו שאמרו: "ונבערה רעה מישראל" (כ, יג). וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו "בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה" (יבמות צ ע"א).

(רמב"ן בראשית יט, ח)

וכל העם, כאיש אחד, הסכימו ביניהם לעלות על גבעת בנימין — לא על שבט בנימין — "ככל הנבלה אשר עשה בישראל", להעניש את בני הבליעל ולעשות סייג לתורה: ויקם כל העם כאיש אחד לאמר: לא נלך איש לאהלו, ולא נסור איש לביתו וגו' — לעשות לבואם לגבע בנימן, ככל הנבלה אשר עשה בישראל. ויאסף כל איש ישראל אל העיר — כאיש אחד חברים (כ. ח-יא). שווים בעצה אחת (רש"י).

כאיש אחד חברים

והנה דרשו חז"ל פסוק זה — מלבד פשוטו — לענין נאמנותו של עם הארץ (ואפילו צדוקי. ראה נדה לד ע"א) על עניני טומאה וטהרה בימי הרגל בירושלים:

ובשעת הרגל (נאמנים) אף על התרומה. מנהני מילי? אמר רבי יהושע בן לוי: דאמר קרא "ויאסף כל איש ישראל אל העיר, כאיש אחד חברים" — הכתוב עשאו כולן חברים (רש"י: ורגל שעת אסיפה היא).

(חגיגה כו ע"א)

לכאורה אין לפסוקנו שום שייכות לדין ה"חברות", שהיא נאמנותו של אדם, שקיבל עליו דיני חברות, על טהרת התרומה והקודש. ואם כן, הכיצד למדו חז"ל הלכה זו, שבשעת הרגל יש גם לעמי הארץ נאמנות זו, מפסוקנו המדבר באחדות ישראל לעשות סייג לתורה. ואם כן, אין דרשה זו אלא כעין אסמכתא להלכה שהיתה מקובלת בימיהם.

אולם אם נעמיק בהבנת הענין, אולי נמצא את הבסיס לדרשת חז"ל. כי הנה הדגיש הנביא כמה פעמים בפרשתנו, כי ההתאספות וההסכמה היו "כאיש אחד" (פסוקים א, ח, יא), ובודאי היו בין ארבע מאות אלף האיש — וביניהם גם משבט דן, שזה עתה הקימו את צלם מיכה בעירם — גם כאלה שלא היו במדרגות הרוחניות הנעלות ביותר. חז"ל מוסרים לנו על התביעה כלפי הדור ההוא "בכבודי לא מחיתם", ומה לכם עתה למחות בכבוד בשר ודם! (ראה לעיל), ועל תביעה זו נפלו כעשירית מכלל הנאספים. ומאידך, היו בהם גם גדולי הדור וראשי העם. כולם יחד — בעצה אחת ובחטיבה אחת, "כאיש אחד חברים" — אינם חפצים אלא לעשות סייג לתורה ולבער רעה מישראל. שאיפה זו, טהורה ונקיה מכל פניה אישית, היא המעלה גם את הירודים שבעם למדרגתם של בני העליה, וכולם חברים במדרגתם.

ויהי בישורון מלך (דברים לג, ה) — כשישראל שוים בעצה אחת מלמטה, שמו הגדול משתבח למעלה, שנאמר: ויהי בישורון מלך, אימתי? בהתאסף ראשי עם (יחד שבטי ישראל).

(ספרי ברכה ה)

וכן באסיפת כל העם לימי הרגל במקום המקודש מתאחדים כולם במדרגת הכהנים והלויים, אשר יהיו בימים ההם ובמקום ההוא, ואפילו עמי הארץ שואפים להדמות אליהם ולהיות במחיצתם. שאיפה זו לטהרה ולקדושה מעלה אותם למדרגת "חברים" נאמנים על טהרת הקודש – הכתוב עשן כולן חברים.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

לא נטשו הריב בהתגלותו

1234567

בטרם יוצאים לריב קוראים לשלום: וישלחו שבטי ישראל אנשים בכל שבטי (= משפחות) בנימן לאמר: מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם?! ועתה, תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה, ונמיתם, ונבערה רעה מישראל (כ, יב-יג). איננו מאשימים במעשה את כל השבט, אבל אתם כולכם מחפים עליהם, כשלא התייצבתם יחד אתנו במצפה לשמע דבר הנבלה. ברם, גם עתה איננו דורשים מכם אלא למסור את בני הבליעל למשפט האומה כולה, לעשות סייג לתורה, כי הם פגעו בקדושתה ובסגולתה, ונבער יחד רעה זו מישראל.

ולא אבו (בני) בנימן לשמוע בקול אחיהם בני ישראל (כ, יג)²⁷. מדוע סירבו בתוקף להכנע לדרישת העם כולו? הלא הם ראו ארבע מאות אלף איש שולף חרב, שהסכימו פה אחד להעניש את בעלי הגבעה?

ושבט בנימין לא הסכימו בדבר זה, שלא היה בהם חיוב מיתה בעיני הפילגש. ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה, ועשו ההסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי, שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה, מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין, והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותו, ולא עליהם, שמצוה על השבט לדון את שבטו (סנהדרין טז ע"ב).

(רמב"ן בראשית יט, ח)²⁸

27. ועי' "מנחת שי" מדוע המלה "בני" קרי ולא כתיב.

28. בנוגע לפטור ממיתה כבר דנו לעיל. רמב"ן גם מעלה אפשרות, ששבט בנימין לא הוזמן לאסיפה במצפה, אעפ"י שהאיש שלח שנים עשר נתחים בכל גבול ישראל (יט, כט). נראה שהוא סובר, שנתח אחד נשלח לשבט לוי, ושנים לאפרים ולמנשה, וממילא מובן שלשבט בנימין לא שלח. וכן כותבים רלב"ג ומ"ד. לעומתם כותב רי"א שגם שבט בנימין הוזמן, ולא באו. ולפי זה מסתבר שלא נשלח נתח לשבט לוי, כי הם היו מפוזרים ביז כל השבטים.

ובכן, מחלוקת הלכתית היתה בין כל השבטים לבין שבט בנימין. לדעת כל השבטים חלה עליהם ההלכה לעשות סייג לתורה, ושבט בנימין סבר שעליו מוטלת החובה לדון את העבריינים. והיות ואלה לא היו חייבים מיתה, לא חשבו כלל לעשות דבר.

בנוגע למחלוקת זו מכריע רמב"ן, שהצדק היה עם שבט בנימין, "וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין". אלא שגם שבט בנימין ראוי להיענש, "כי בנימין מרשיע, שאינו חושש לייסר הרעים ולא לגעור בהם כלל". כלומר, אסור היה להם להתעלם מעצם מעשה הנבלה, אפילו אם עושה אינם חייבים עליה מיתה, והיה עליהם לייסר הרעים ולגעור בהם.

ולא די בכך שנמנעו מלבער הרע מקרבם, ואפילו אינם רואים צורך להשיב תשובה לדרישת העם כולו, אלא שהם עוד עומדים לצדם של בעלי הגבעה, לבוא לעזרתם: ויאספו בני בנימין מן הערים הגבעתה, לצאת למלחמה עם בני ישראל (כ, יד).

אסיפת כל איש ישראל אל הגבעה לא באה אלא להעניש את הרשעים, ובני בנימין הם שהתגורו בעם כולו, לצאת למלחמת אחים. האם נשענים הם בבטחון גמור כזה על צדקתם, או האם סומכים הם על גבורת לוחמיהם, ועל יכולתם המיוחדת במינה של שבע מאות האטרים יד ימינם, אשר כל אחד מהם קלע באבן אל השערה, ולא יחטא (כ, טז)? אמת, הם אינם מונים אלא עשרים וששה אלף ושבע מאות לעומת ארבע מאות אלף איש ישראל, אבל אלה אינם אלא שולפי חרב, שבו נלחמים פנים אל פנים, ואינם יכולים לפגוע מרחוק כקלעי האבנים.

פלא הוא בעינינו, מנין להם ההעזה להתגרות מלחמה, שאין להם בה שום סיכוי בסופו של דבר. אין זה אלא פועלו של מסבב הסיבות, וכך נגזר מן השמים.

ואין עוד מי שיעצור את הריב, וינטוש אותו בראשיתו ...

מלחמה שלא מן הדין

שלוש ברירות עמדו עתה לפני השבטים. הם יכלו לעזוב את גבעת בנימין לנפשה, ולפטור עצמם מלעשות סייג לתורה, מחשש למלחמת אחים נוראה ועקובה מדם. הם יכלו, אולי, להשיג את רצונם באיום גרידא, באשר בני בנימין ירתעו מללכת עד הסוף המר, בראותם את

פילגש בגבעה / שלג

תוקף הסכמתם של ארבע מאות אלף האיש שולף חרב לעלות על גבעת בנימין.

אבל הם יכלו גם לעלות ממש למלחמה על הגבעה, מבלי להתחשב בהגנת שבט בנימין עליה. כי כך הם הסכימו, לא נלך איש לאהלו, ולא נסור איש לביתו ... לעשות לבואם לגבע בנימן, ככל הנבלה אשר עשה בישראל (כ, ח-י).

לפנים בישראל, על כל ספק הנוגע להנהגת העם כולו, היו שואלים את פי ה', בנביא או באורים ותומים. נבואה לא היתה אתם, ולכן פנו לשאול בה' במשפט האורים: ויקמו ויעלו בית א-ל, וישאלו באלקים, ויאמרו בני ישראל: מי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בנימין? ויאמר ה': יהודה בתחלה (כ, יח)²⁹.

אולם — שאלתם היתה פגומה:

והנה שתי הכתות ראיות להיענש ... וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין, וגם את פי ה' לא שאלו בזה, אבל אמרו "מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין?", כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים, וכן לא שאלו בענין הנצוח, אם תתנם בידי, כי בטחו בזרוע בשר, שהיו רבים מאד, כי עתה כמותם עשרה פעמים ויותר. ולא שאלו אלא מי יעלה בתחילה, והוא כמו גורל ביניהם. (ועיי"ש ההמשך).

(רמב"ן בראשית יט, ח)

על הפגם שבשאלתם כבר דנו חז"ל:

כל השמות האמורים בגבעת בנימין (רש"י: וישאלו בני ישראל בה' — פסוק כז)³⁰: רבי אליעזר אומר — חול. רבי יהושע אומר — קודש.

אמר לו רבי אליעזר: וכי מבטיח (רש"י: שיעליחו) ואינו עושה? אמר לו רבי יהושע: מה שהבטיח עשה, והם לא ביחנו אם לנצוח אם לינצח (רש"י: הם לא שאלו אלא "מי יעלה?", ולא אמרו "התתנהו בידי?").³¹ באחרונה שביחנו, הסכימו על ידן, שנאמר "ופינחס

29. ועי' רד"ק (פסוק כח): ידמה כי בשאלות הראשונות (פסוקים יח וכג) לא שאל פינחס. ועיי"ש. ועי' מ"ד לפסוק כז. וראה עוד להלן בענין שאלתו של פינחס.

30. ודבריו צ"ע, דהרי ר"א מוכיח דעתו "וכי מבטיח ואינו עושה?", והתשובה על שאלה אחרונה זו, שהזכירה רש"י, נתקיימה. ועי' ח"א למהרש"א.

31. ועי' בסוגיא דומה ביומא עג ע"ב, דשם מפרש רש"י, מכח הסוגיא ההיא, ד"ביחנו" אינו מכוח לשאלתם אלא לתשובת האורים ותומים.

בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם, לאמר: האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי, אם אחדל, וגו' (כ, כח).

(שבועות לה ע"ב)

מהגמרא משתמע, לכאורה, שהפגם שבשאלתם היה בצורת השאלה בלבד. שאלתם לא היתה שלמה, וממילא גם תשובת ה' לא היתה שלמה. אם היו שואלים אם ינצחו אם לאו, היתה ניתנת להם התשובה שלא ינצחו, וממילא היו יכולים להבין, שאין מלחמה זו לרצון ה'. ברם, ההשגחה באמת חפצה שייכשלו בשתי המלחמות הראשונות — משום "בכבודי לא מחיתם", כפי שבררנו כבר למעלה — ולשם כך השתמשה בטעותם של השואלים.

אלא שרמב"ן הבין בצורת שאלתם הפגומה גם את סיבת כשלונם — כי בטחו בזרוע בשר. לא טעות או שכחה היתה כאן, אלא דרכם בעשיית סייג לתורה לא היתה כהוגן. הם היו בטוחים בצדקת דרכם מבלי לשאול את פי ה'. הם הסכימו כולם לעלות על הגבעה למלחמה, מבלי להעלות על הדעת שיש לשאול אם בכלל מלחמה זו מותרת היא³².

מדוע לא העלו בדעתם, שאולי באמת מוטל על זקני שבט בנימין לדון את בני הגבעה? מדוע לא שאלו: האם נעלה על אחינו בני בנימין למלחמה, אם נחדל? הפגם הוא איפוא בתוכן השאלה. הבטחון העצמי בצדקתם ובעוצמתם שגרם להם לעשות מלחמה שלא מן הדין, הוא עצמו חטא, שעליו ראויים הם להיענש, ולכן נכשלו בשתי המלחמות הראשונות.

בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. הם שאלו רק "מי יעלה לנו בתחלה?", ועל כך קיבלו את התשובה "יהודה בתחלה". ולכן לא אמר "יהודה יעלה" כשאר המקומות (לעיל א, ב), כי לא הרשה אותם, אבל לא מנעם, ולא אמר להם "לא תעלו ולא תלחמו" מפני עונשו של בנימין. והנה הלך ה' עם שניהם (= ישראל ובנימין) בקרי, והניחם למקרים.

(רמב"ן בראשית יט, ח)

32. ועי' רש"י ברכות ג ע"ב, ד"ה ונמלכין וד"ה ושואלין, דמשמע דאחרי שנמלכין בסנהדרין, ליטול מהם רשות להלחם, אין שואלים באו"ת אלא לברר אם יצליחו. ברם, ברור שאם התשובה תהיה שלילית, יהיה מוכן מאליו שמלחמה זו אינה רצויה לפני המב"ה.

מה בין המלחמה הראשונה לשניה?

אירועי המלחמה על הגבעה אינם נתפסים בהכרתנו. מלחמת אחים אכזרית, נפילתם של עשרים ושנים אלף נפשות מישראל ביום הראשון (כ, כא), וביום השני שמונה עשרה אלף, וכל אלו משום "בכבודי לא מחיתם" (ראה רש"י ורד"ק). ואם נסינו להבין את הסיבות לאירועי היום הראשון (ראה לעיל), לא הבנו עדיין את הסיבות לאסון של היום השני. וכי לא כתוב ויעלו בני ישראל, ויבכו לפני ה' עד הערב, וישאלו בה' לאמר: האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי? ואמר ה': עלו אליו (כ, כג). הרי שבפעם השניה כבר ביקשו רשות להלחם, וקיבלוה, ובכל זאת נפלו אלפים מישראל! אין לנו אלא לשמוע את דברי רמב"ן, מגדולי הראשונים כמלאכים ומגדולי הפרשנים:

ובני בנימן היו גיבורים, ועריהם בצורות, והשחיתו בישראל (ביום הראשון) הבוטחים בזרוע בשר. והוסיפו (בני בנימן) עונש על עונשם, כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה, והם הכו בהם למשחית איבת עולם, והפילו מהם עם רב ועצום, כ"ב אלפים.

והנה ישראל, כאשר הוכו מכה רבה, נודעה להם שגגתם, כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה. ועל כן שאלו ביום השני "האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי?". הזכירו עתה האחוה, לשאול אם הוא אוסר עליהם המלחמה. וה' הרשה אותם עתה ביום השני, ואמר "עלו אליו", כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך. והם לא שאלו הניצוח, כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים. וה' לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם. ומפני שעדיין לא נתכפר עונשם הראשון, נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים.

(רמב"ן שם)

ביום הראשון הוסיפו בני בנימן חטא על חטאם, כי די היה להם בהגנה על בני שבטם אשר בגבעה, ולא להכות את ישראל מכה אכזרית להפיל מהם אלפים. וחטא זה נוסף על המנעותם מליישר את הרשעים בעלי הגבעה. וכי סברו הם כי לעולם חוסן, ועצמתם המספרית של שאר השבטים לא תכריעם לבסוף?

וכי לא חשבו כלל, שסוף סוף ישראל עם אחד הם, אשר בסופו של דבר יתאחד שוב, ויש לראות את הנולד גם בתוככי המלחמה? מנין להם אותה "איבת עולם למשחית"? האם נוכל לומר, שאותו חוסר רגישות למעשה הנבלה שבגבעה התפשט בהם כארס של עכנאי, והפך להיות אדישות ולא-אכפתיות, המביאות לידי אכזריות בתנאי מלחמה? ולא אדם יחיד היה נגוע בתכונות אלה, כי הרי אלפים מבני בנימין השתתפו בהריגת אותם אלפי בני ישראל. נראה שאוירה זו שררה בכל השבט כולו, "ולא זכרו ברית אחים" (לשון רמב"ן).

"וה' הלך עמם בקרי, והניחם למקרים", וביום השלישי נהפך נצחונם לשואה איומה, וכמעט נכחד השבט כולו.

אבל לעומתם לא אחזו שאר השבטים בחרב הנקמה, על אחיהם שנפלו, ללא רשות גבוהה. הם למדו את הלקח מאשר אירע ביום הראשון. נודעה להם שגגתם האחת, שעשו מלחמה שלא כדין תורה, ויבכו לפני ה' עד הערב — והבכי הוא מדרכי התשובה (רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ד) — והתחרטו עליה, ותיקנו מעשיהם, ושאלו אם מותר להם להמשיך ולהלחם. ללמדך, שהכשלון מביא לידי הרהורי תשובה, אבל הנצחון מסיט את המחשבה מהרהורים על סיבתו.

וכמה נאה הוא דיוקו של רמב"ן בנוסח שאלתם "עם בני בנימין אחי" — הזכירו עתה האחוה, כלומר, הם זכרו ברית אחים, בשעה שבני בנימין לא נהגו כלפיהם כאחים. ונשים לב, שרמב"ן מנמק את ההיתר להלחם "לדרוש דם אחיהם השפוך", כאילו רוצה לומר: אתם שואלים אם להלחם באחיכם. אבל הם לא נהגו כלפיכם כאחים, ולכן מותר לכם לנקום דם אחיכם.

אך את הפגם השני טרם תיקנו. עדיין בוטחים הם ברוב לוחמיהם, בזרוע בשר, ואף הפעם לא שאלו "התתנם בידינו?". והיות ולא נתכפר להם עדיין חטא זה, הלך ה' עמהם גם הפעם בקרי והניחם למקרים, ונפלו מהם עוד אלפים.

הוי, כמה דקדק הקב"ה בשגיאותיהם של אותו דור! כמה מרומם ונישא צריך להיות הדור, שעקב תביעה של "בכבודי לא מחיתם" ובטחון בזרוע בשר, נופלים מהם ארבעים אלף איש!

פינחס בן אלעזר בן אהרן

ויעלו כל בני ישראל וכל העם. ויבאו בית-אל. ויבכו, וישבו שם לפני

ה'33, ויצומו ביום ההוא עד הערב. ויעלו עלות ושלמים לפני ה'.
 וישאלו בני ישראל בה' — ושם ארון ברית האלקים בימים ההם,
 ופינחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם — לאמר: האוסף
 עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי, אם אחדל? ויאמר ה': עלו,
 כי מחר אתננו בידך (כ, כו-כח).

מה נשתנה הפעם מהפעמיים הקודמות? מדוע בפעם הזאת יתן ה'
 את בני בנימן בידי כל ישראל? כיצד תיקנו את הטעון תיקון?
 א. ויצומו ביום ההוא עד הערב:

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה, ויזעקו
 עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם. וכו'.
 ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הציבור. וכו'.
 (רמב"ם הלכות תעניות פ"א, ה"ב-ד)

ב. ויעלו עלות ושלמים לפני ה':

והקריבו עלות לכפר על הרהורי הלב, אשר בטחו בזרועם.
 והקריבו שלמים, והם שלמי תודה, כי ראו עצמם כאילו כולם
 פליטים מחרב בנימן.
 (רמב"ן בראשית יט, ח)

ג. הפעם שאלו גם "אם אחדל?", והכוונה "שאם לא אצליח
 — אחדל" (רד"ק). ותיקנו בזה את החטא שבטחו בזרוע בשר
 ובעוצמתם.

ד. דבר נוסף נשתנה בשאלה השלישית, ביום השלישי למלחמה:
 השואל היה פינחס בן אלעזר בן אהרן, שלא כבפעמיים הקודמות³⁴.
 הנביא אינו מסתפק בהזכרת שמו בלבד, אלא הוא מוסיף "עומד
 לפניו (= לפני ארון ברית האלוקים) בימים ההם", ללמדנו שהוא היה אז
 הכהן הגדול³⁵.

33. עפ"י השוואה לשמ"א א, כב ושמ"ב ז, יח נראה דהכוונה היא לעבודת ה'
 ולתפילה. עי' ירושלמי יומא פ"ג ה"ב.

34. רד"ק, רי"א, מלבי"ם. ולא ברור במי שאלו אז? ואולי היה להם כהן משוח
 מלחמה. וכן יש לעיין מהו ענינו של ארון ברית האלוקים לשאלה באורים
 ותומים? וראה רי"א ומלבי"ם.

35. אולי חסרון הוי"ו במלה "עמד" מרמז על כך, שבאותו זמן נתמנה להיות
 כה"ג, כי אביו אלעזר נפטר "בו בפרק" שנפטר יהושע (סד"ע פ"ב), והרי
 מעשה פילגש בגבעה בימים ההם היה. לא מצאנו כתוב אחד במקרא, שבו
 נאמר במפורש או ברמז שפינחס ירש את הכהונה הגדולה, אשר הובטחה
 לו אחרי מעשה זמרי, מאלעזר אביו. ראה ספרי סוף פרשת בלק; תיב"ע

יכולים אנו לומר, שהסיבה לכך שבשתי הפעמים הראשונות "לא ביחנו" כהוגן, ולא שאלו אם ילחמו אם יחדלו, היתה משום ששאלו בכהן אחר, ורק פינחס, הכהן הגדול, הוא ששאל כהוגן. ועוד נראה לומר (ראה ר"א ומלבי"ם) שהשאלה בכהן גדול ולפני ארון ה' יותר ראויה וחשובה.

ואולי מותר לנו להוסיף עוד סיבה להזכרתו של פינחס בן אלעזר בן אהרן בשאלה השלישית במלחמת הגבעה. עד עתה היה פינחס ידוע במקרא משתי פעולות גדולות, שהצילו את עם ישראל מפורענות: הריגת זמרי וכזבי על דבר פעור (במדבר כה), וההשלמה בין השבטים על דבר המזבח בגלילות הירדן (יהושע כב). והנה נחלקו רז"ל איזו משתי הפעולות היא זו שזיכתה אותו בכהונה:

אמר רבי אלעזר, אמר רבי חנינא: לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי, דכתיב "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם" (במדבר כה, יג; ועיי"ש ברש"י).

רב אשי אמר: עד ששם שלום בין השבטים, שנאמר "וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל וגו'" (יהושע כב, ל; ועיי"ש ברש"י).

(זבחים קא ע"ב)

לכאורה, שתי פעולותיו אלה מנוגדות הן כתכלית הניגוד. הריגת זמרי היתה מעשה קנאות לה', ברגע הנכון, בשיקול הלכתי לאחר השאלה במשה רבו, בטהרת המחשבה, ובמסירות נפש — דמות של קנאי על פי דרכי התורה. לעומת זאת, היו דבריו לשבטי עבר הירדן במתינות, בתוכחה רצינית וברדיפת שלום, בצפיה להסבר נאות, בסיפוק ובשמחה על שמירת האחדות. דמות של אוהב שלום ורודף שלום כאביו-זקנו. הרי אומר: לא תכונות אישיות ונטיות רגשיות הן שהדריכוהו בפעולותיו, אלא אך ורק כוונתו האמיתית לעשות רצון בוראו. בכל מקרה ומקרה פעל לגופו של ענין. הוא הוא עובד ה' האמיתי, והוא הראוי להיות הכהן העומד לשרת את ה'. לדעתו של רבי חנינא כבר זכה פינחס לשלמות זו במסירות

במדבר כה, יב; רמב"ן שם. חז"ל מזכירים את פינחס — לא ככהן גדול — מלבד המקראות במדבר וביהושע, גם בקשר למרגלי יהושע, בקשר לנביאים שניבאו בימי השופטים (פרק ב ופרק ו) ובקשר לנדרו של יפתח בדבה"י א' ט, כ הוא נזכר כממונה על הלויים השוערים.

פילגש בגבעה / שלט

נפשו בקנאותו לכבוד ה', ומאז הובטחה לו הכהונה. ולדעתו של רב אשי לא נתכהן אלא אחרי ששם שלום בין השבטים, והראה בכך שכל מעשיו, בכל מצב שהוא, הם אך ורק לשם שמים.

ועלה האיש ההוא ממעלה למעלה, למעלת הנבואה ולמעלת מלאך³⁶, מעלות מרקיעי שחקים, שאין בהשגתו כלל להקיפם במושגינו. יום יום ושעה שעה כולו קודש לה' במשכן ה' אשר בשילה. אין לו בעולמו אלא עבודתו ככהן גדול, יורשם ההגון של זקנו אהרן, איש חסידו של הי"ת, ושל אביו אלעזר, שהיה מדבר ברוח הקודש. הוא שומר משמרת הקודש ומשמרת הכהונה בדור של "איש הישר בעיניו יעשה". הוא עומד במרכז הרוחני של בית ישראל בדור ש"אין מלך בישראל", שאין בו שום מרכז אחר המאחד את כל שבטי י-ה, מלבד משכן ה' אשר בשילה.

אין הי"ת בוחר בו להיות שופט, המושיע את ישראל מכל צריהם³⁷, הוא לא נשלח להיות מנהיג מדיני. שליחותו היא רוחנית, לשם נבואה ולשם תוכחה (ראה לעיל ב, א-ד; ו, ח-י; י, יא-יד).

ואף עתה, בשעה ששבטי י-ה התאחדו לעשות סייג לתורה, אין פינחס מנהיג את העם. הוא אינו אלא הכהן הגדול השואל ברוח קדשו באורים ותומים, כאשר ישראל כבר התחרטו על חטאיהם ושוב בתשובה שלמה:

בעשרים ושלושה בו (= בשבט) נתקבצו בו כל ישראל על פילגש בגבעה ועל צלם מיכה.

(אסתר רבה ז, יא)

משמע, דגם על פסל מיכה התחרטו, ותיקנו מעשיהם, לפני היום השלישי למלחמה. (ראה שם בפירוש "יפה ענף").

והנה עתה עמדה להכרעה השאלה אם להמשיך ולהלחם בבני הגבעה. וניתן לומר שבשאלה זו באו לידי ביטוי שני הצדדים של פעילותו הקודמת של פינחס. האם לעמוד בתוקף על הענשתם של עושי מעשה הזימה והנבלה ועוזריהם — כבמעשה בעל פעור, או האם לחדול מהמלחמה, ולשים שלום בין השבטים — כבמעשה המזבח בגלילות הירדן. שאלה יסודית זו נתונה להכרעה אך ורק בידי בורא עולם.

36. ראה לעיל תחילת פרק ב.

37. ראה לעיל פרק ו.

פינחס כבר הראה לדעת שהוא מסוגל לעמוד בפרץ בכל אחד משני מצבים כאלה. בשאלתנו התמקדו שני המצבים – הענשת עושי הזימה ושלום בין השבטים – במקרה אחד. רק משפט האורים יכול להכריע, מהי הדרך הנכונה בשעה זו. ויאמר ה': עלו, כי מחר אתננו בידך.

ויגף ה' את בנימן לפני ישראל

המלחמה על הגבעה ביום השלישי דומה בתחבולותיה למלחמת העי השניה בימי יהושע (יהושע ח): האורב העומד לכבוש את העיר לאחר ניתוק לוחמיה ממנה, ההטעיה על ידי בריחה מעושה "כבראשונה" וניתוק מגיני העיר מעירם, היערכות הלוחמים בקבוצות בכמה מקומות, והסימן המוסכם בהעלאת עשן העיר (כ, כט-לו). ועוד, גם מלחמה זו היתה לאחר מפלה קודמת באותו מקום כבמלחמת העי. גם הסיבות למפלה הקודמת הן דומות – חטא ישראל! שם חטאו במעל עכן, וכאן חטאו בבטחונם בזרוע בשר ובחוסר כבוד שמים, ובשני המקרים תיקנו מעשיהם לאחר מפלתם וחזרו בתשובה. אלא שהגורם לחטא ההוא היה חמדת הממון, וכל ישראל נענשו בגלל הערבות של כלל ישראל, ולעומתו היה החטא בגבעה תאות הזימה, ודוקא מתוך הרגשת הערבות הכלל-ישראלית יצאו למלחמה עליה.

ללמדך, שהגורמים למפלה ולנצחון אינם מקריים, אלא מסובכים על ידי מסבב הסיבות על פי מעשיהם ומחדליהם של ישראל³⁸.

אלא שיש להבין, מה ראה הנביא להאריך שמונה עשר פסוקים

38. את הפרשה שלפנינו יש לדרוש לפי המידה "כלל שאחריו מעשה, והוא פרטו של ראשון", המידה הי"ג בברייתא דר"א בנו של ריה"ג. בפסוק לט כבר מעיר רש"י: עכשיו חזר לתחילת הדברים, ושונה ומפרש עשרים וחמשה אלף, שכתבו למעלה, כיצד נפלו והיכן נפלו. וכוונתו לפסוקים לט-מו. גם פסוקים אחרים אינם כתובים לפי סדר המעשים, כגון: בסיפור הראשון (כט-לח) כתוב שהאורב כבש את העיר והעלה את עשן העיר רק בסוף כל המלחמה, שהיתה הרחק מן העיר (לו-לח), ובסיפור השני המְשָׁלִים (לט-מו) כתוב שאלה נעשו לפני המלחמה (מ). אלא פרשה זו יש בה כמה "כללים" ש"המעשים" שלאחריהם הם "פרטו של ראשון". ע"י בפירושיהם של רד"ק, רי"א והמצודות. ועיין גם בפירוש מלבי"ם למהלך המלחמה על פי סדר הפסוקים.

פילגש בגבעה / שמא

אוצר החכמה

(כט-מו) ולפרט כל כך במלחמה זו? בשתי המלחמות הראשונות לא כתב אלא שבני בנימין השחיתו בישראל כך וכך אלפים (פסוקים כא וכה), וגם במלחמה זו היה די לכתוב שאיש ישראל השחיתו בבני בנימין עשרים וחמשה אלף ומאה איש (פסוק לה), ושש מאות מהם נמלטו לסלע רמון (פסוק מז). מה עלינו ללמוד מהתחבולות ומהטכסיסים, ממהלך הקרבות, ומפירוט השואה שבאה על בנימין? אולי נוכל לומר שהכתובים באים ללמדנו עקרון. אחרי שה' ענה באורים ותומים "כי מחר אתננו בידך" (כח), לא היה בעצם עוד צורך בהכנות ובתחבולות מלחמה, כי הרי בכל אופן שיהיה יתן ה' את בנימין ביד איש ישראל. אלא ישראל למדו עקרון מהמלחמה השנייה על העי. אף שם הבטיח ה' ליהושע "ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו ואת עירו ואת ארצו" (יהושע ח, א), ואף על פי כן ציוה שם ה' גם "שים לך אורב לעיר מאחריה" (שם ב). ללמדך, שאין להסתפק במלחמה שבדרך הטבע בהבטחת הנצחון מפי ה' לבדה, ואין לסכן חיי נפש אחת מישראל אפילו בעת מלחמה שלא לצורך, אלא יש להכין את המלחמה בתחבולות ובטכסיסים, ואחרי כן להוציאם אל הפועל במהלך הקרב. כך הוא רצון ה' – אין רצונו להראות את השגחתו בגלוי, "כי אין רצון ה' לעשות נסים לכל אדם ובכל עת" (רמב"ן דברים ו, טז). "בתחבולות תעשה לך מלחמה" (משלי כד, ו), "סוס מוכן ליום מלחמה – ולה' התשועה" (שם כא, לא). וראה בפתיחת רבנו בחיי לפרשת שלח-לך הביסוס ההשקפתי לעקרון זה.

וכן אנו מוצאים במלחמותיו של דוד המלך, אשר יחד עם ההימלכות בסנהדרין והשאלה באורים ותומים היו גם מתייעצים באלו תחבולות לנקוט:

אמר (דוד) להם (לחכמי ישראל): לכו ופשטו ידיכם בגדוד.

מיד – יועצים באחיתופל (רש"י: איזה דרך ילכו, והיאך יציבו מצב ומשחית, וטכסיסי מארב מלחמה).

ונמליך בסנהדרין (רש"י: נוטלין מהם רשות, כדי שיתפללו עליהם).

ושואלים באורים ותומים (רש"י: אם יצליחו).

(ברכות ג ע"ב)

אולי הם הם הדברים, שהנביא רוצה להראותנו באריכות דבריו במלחמה זו: וישם איש ישראל ארבים (כט), הנתקו מן העיר (לא), ובני ישראל אמרו וגו' (לב). וכל איש ישראל קמו ממקומו וגו' ואורב

ישראל מגיח וגו' (לג), ויתנו איש ישראל מקום לבנימן וגו' (לו), וכן כל הפסוקים הבאים.

אבל מה נאמר באמצע שטף המלחמה, תוך כדי הוצאתם אל הפועל של כל התחבולות? ויגף ה' את בנימן לפני ישראל (לה) — לא התחבולות הן שעשו את המלחמה, אלא רצון ה' והשגחתו.

ואולי תיתכן עוד סיבה שבגללה האריך הנביא בתיאורו. למעלה כבר עמדנו והשתוממנו על אותה "איבת עולם למשחית" (לשון רמב"ן) של בני בנימין, אותה עיקשות ואותה אדישות, שלא זו בלבד שלא גערו והענישו את עושי מעשה הנבלה, אלא עוד הפכו להיות אכזריים במלחמת אחים נוראה זו. והנה ביום השלישי למלחמה יכלו כבר לראות את יד ה' שהיתה בם, ועדיין קשי עורף הם, ואינם שמים על לב: והם לא ידעו, כי נגעת עליהם הרעה (לד), כי אמרו, אך נגוף נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה (לט). ורק כאשר היה כבר הכל אבוד, נאמר ויבהל איש בנימן, כי ראה כי נגעה עליו הרעה (מא). ואז היה כבר מאוחר מלהשלים עוד עם ישראל.

איש ישראל למדו את הלקח מתוך מפלותיהם הראשונות, תיקנו מעשיהם ושבו בתשובה³⁹. אבל בני בנימין התמידו בסרבנותם ובעיקשותם עד הסוף המר. "וישפך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה, ותלהטו מסביב — ולא ידע, ותבער בו — ולא ישים על לב" (ישעיה מב, כה).

שש מאות איש בלבד — מתוך עשרים וששה אלף ושבע מאות — נמלטו למדבר, לסלע רמון (כ, מז), מבודדים, מנוודים ועזובים. גזירה מבהילה זו נגזרה עליהם על ידי בורא עולם, על האדישות ועל האכזריות. ולולא מעלתם של בני הדור, לא היה בא הי"ת עליהם בטרוניה⁴⁰.

39. ראה עוד סיכום דברי רמב"ן, בראשית יט, ח.

40. בענין סיכום חשבון הנופלים מבנימן, עי' רש"י לפסוקים מה ומח, ורד"ק לפסוקים טו ומו. ההערה שברש"י (בסוגריים) "אליהו גילה וכו'" אין מקומה בפסוק מה, אלא בפסוק מח, כי הבעיה אינה במאה החסרים, כי עליהם נאמר במפורש בפסוק לה שנפלו באותו יום, אלא באלף החסרים. וזאת למודעי, כי הערה זו אינה מרש"י, אלא הוכנסה ע"י אחד המדפיסים. ועי' גם רמב"ן הנ"ל, המשווה את מספר הנופלים מישראל, ארבעים אלף, למספר הנופלים מבנימן, על פי הנאמר בפסוק מח.

עיונים נוספים

א. וינתחה לעצמיה, לשנים עשר נתחים, וישלחה בכל גבול ישראל (יט, כט). ראה בפירוש מלבי"ם הסבר הרעיון שבמעשה זה.

בסוף דבריו מניח מלבי"ם, שיחד עם הנתחים שלח גם את סיפור המעשה. ועיין לעומתו ר"י אברבנאל, הסובר ששלח הנתחים ללא הסבר. וכן עיין בהמשך פירושיהם, מדוע לא בא שבט בנימין למצפה, אם מעשה הנבלה טרם נודע? ומאידך, מה היה צורך בסיפור האיש הלוי באסיפה במצפה, אם הכל היה כבר ידוע?

ב. בפרשת יפתח (לעיל) ראינו שניטלה רוח"ק מפינחס, בגלל חוסר מעורבותו בענין נדרו של יפתח. והנה על חוסר מעורבותו בהדרכת העם, שהביאה לידי הנבלה בגבעה אמרו חז"ל: באותה שעה ניטלה הכהונה מבני אלעזר בן אהרן, וניתנה הכהונה לבני איתמר בן אהרן שבעים ושנים שנה (בילקוט שמעוני, רמז סח, הגי' כארבעים ושנים שנה), עד שקלקלו בני עלי (תדב"א פי"א; ועיי"ש בהמשך). המגיה ברש"י ורד"ק מביאים מדרש זה בשמ"א ב, ל, מבלי להזכיר את מספר השנים של כהונת בני איתמר. באותו מדרש סובר תדב"א שפילגש בגבעה בימי כושן רשעתים היתה, דהיינו בתחילת ימי השופטים, מיד לאחר פטירתו של יהושע בן נון. ועוד, הכהונה הגדולה לא חזרה לבית אלעזר אלא בסוף ימי דוד ובתחילת ימי שלמה (עי' סד"ע פי"ד; רש"י שמ"א ב, ל, ד"ה כי מכבדי אכבד; רש"י מל"א ב, כז).

ונבוא נא חשבון, מימי כושן רשעתים עד תחילת ימי שלמה היו למעלה מארבע מאות שנה. ואם כן, על כרחנו נסביר את המדרש, ש"באותה שעה" נגזרה הגזירה על נטילת הכהונה הגדולה מפינחס, אבל בפועל הוא עוד שימש בה עד סוף ימי השופטים, עד ימי עלי. ותדע, שבמלחמה זו על הגבעה נענה פינחס באו"ת, וכן בכל ימי השופטים היה עוד במדרגת נביא ומלאך (ראה לעיל).

ברם, אפילו לאחר הסבר זה, לא יתקבל חשבון של שבעים ושנים שנה, כי כל ימי עלי, שמואל, שאול ודוד היו למעלה מתשעים שנה. וצ"ע.

ג. בענין חילוקי הדיעות אם "פינחס זה אליהו" אם לא, עיין במקורות דלהלן: בבא מציעא קיד ע"א, ותוס' שם; תיב"ע שמות ו, יח; תיב"ע במדבר כה, יב; פדר"א סוף פכ"ט; שם פמ"ז;